

ZA MŘÍŽÍ KLÁŠTERA? K POJETÍ KLAUZURY V ŽENSKÝCH KONGREGACÍCH 19. STOLETÍ

DANA JAKŠIČOVÁ

BEHIND THE CLOISTER WALLS? ON THE CONCEPT OF SECLUSION IN FEMALE CONGREGATIONS OF THE 19th CENTURY

The author presents three congregations of school sisters. These communities gradually formed in the 19th century, and eventually found their place also in the Czech Lands. The aim of the article is to follow the development of the notion of seclusion in the statutes and in practice, and to analyse trends in the revival of monastic life under new conditions and in an environment of changing social needs. Nuns' educational work demanded that their 'seclusion from the world' should take a more internalised, spiritual character, different from the external notion of living 'behind the wall'.

Key words: female congregations of the 19th century – school sisters – seclusion – Congregation of Poor School Sisters of Our Dear Lady – Congregation of School Sisters of St. Francis – Congregation of School Sisters de Notre Dame

V téměř dvoutisícileté historii řeholního života se na dějinné scéně vystřídala široká škála společenství, která byla spojena se snahou o radikálnější následování Krista cestou zachovávání evangelních rad chudoby, čistoty a poslušnosti, avšak ve způsobu života se často velmi lišila. Každý řeholní institut vypovídal svým charakterem o době, v níž a pro niž vznikl. Mnoho řádů svou historickou epochu nepřežilo, jiné prokázaly nadčasovost svého poslání a opakovaně se přizpůsobovaly měnící se společensko-kulturní situaci. Rodící se průmyslový věk dal povstat kvalitativně novému fenoménu v dějinách řeholí, neboť začal vyžadovat intenzivní nasazení pracovních sil ve sféře sociální a vzdělávací, kolonialismus pak zvýšil zájem církve o práci v misiích. Největší zdroj potřebných pracovních sil na tomto poli poskytla v dobách začínající sekularizace¹ poněkud paradoxně katolická církev, protože neutěšená situace ve společnosti vyvolala vlnu křesťanské solidarity a model života věnovaného službě potřebným oslovoval tisíce mladých lidí. K vznešenému ideálu se připojila poněkud přízemnější otázka hmotného zajištění velkého počtu dětí v převážně venkovských rodinách a zrodil se nový druh činného řeholního společenství moderní doby, řeholní kongregace.²

¹ Srov. např. Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍR (edd.), *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*, Brno 2007; Tiž (edd.), *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, Brno 2009; Jiří HANUŠ (ed.), *Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studií Ernsta Wolfganga Böckenfördeho*, Brno 2006; Hugh McLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, Brno 2008.

² „Unter Kongregation versteht man eine ordensähnliche Gemeinschaft mit zentralisierter Organisation und Verfassung. Die Mitglieder legen einfache Gelübde ab. Kirchenrechtlich unterstehen Kongregationen gewöhnlich dem jeweiligen Diözesanbischof. Vorwiegend sind es Vereinigungen von Frauen.“ Peter HAWEL, *Das Mönchtum in Abendland*, Freiburg im Breisgau 1993, s. 444. „Kongregací se rozumí řádu podobná společnost

Jakkoli bývá katolické církvi, především jejímu nejvyššímu vedení, někdy právem a někdy neprávem vytýkána nepružnost a konzervatismus, je nutné připustit, že na svém nejnižším stupni, tedy na úrovni prostých farníků, zareagovala „v hodině nula“³ velmi pohotově. Nejde jen o skutečnost, že zakladateli nových řeholí se stali téměř výhradně zcela obyčejní lidé, ale také o to, nakolik si tyto zakladatelé a zakladatelky uvědomovali změněnou historickou situaci, a tím i nutnost přizpůsobit jí styl řeholního života.

Velmi výmluvným příkladem je dopis Antonie Lampelové, zakladatelky školských sester sv. Františka ve Štýrském Hradci (Graz), v němž se obrací na diecézního biskupa s prosbou o povolení založit nové řeholní společenství. Překlad části tohoto listu je třeba odcitovat, neboť jen tak bude zřejmé, jak měla jeho autorka ve věci jasno: „... *Prosebnice, vedeny Duchem Božím, chtějí si totiž zvolit za pouto své jednoty Třetí řeholi sv. Františka Serafinského, založenou původně pro lidi žijící ve světě. Již dávno ji znají a podle možnosti ze zbožnosti také zachovávají.*⁴ *Z vlastní zkušenosti poznaly, že je velmi dobře možno spojit ji s povoláním výchovné činnosti u mládeže. To potvrzuje i více terciářských komunit, které působí již delší dobu v Hallein v Salzbursku, v Hall Bozen, Kaltern v Tyrolích pod názvem Regulovaných sester. Jejich pozhnanou činnost ve výchově mládeže pochvalně uznává i světská moc, zvláště vysoké gubernium v Tyrolích. Poněvadž podepsané, poddané tohoto císařského státu, si berou za vzor již existující a vyzkoušený institut, tím spíše věří, že bude i jejich společenství hodno plně důvěry duchovní i světské vrchnosti. Co se týká podstatné ústavy jmenovaného institutu, totiž zvláštní formy společného života, okruhu působnosti povolání, poměru k duchovní a světské vrchnosti, hlásí se k Regulovaným sestřím, jak existují v Tyrolsku, žádají však o vlastní založení v Grazu, s následujícími pravidly, která budou základem jejich Stanov:*

- a) *Netvoří řád se slavnými sliby, které nelze rozvázat, nýbrž náboženskou společnost pro vyučování a výchovu ženské mládeže. Jednoduchými sliby chudoby, čistoty a poslušnosti (podle vzoru Milosrdných sester) vyslovují před Bohem a Církví svou vážnou vůli žít a vytrvat v komunitě podle její regule a stanov. To však nebrání, aby mohly podle okolností vystoupit nebo být propuštěny.*
- b) *Nezavazují se k veřejné a obvyklé chórové modlitbě, nýbrž mají jiné, méně namáhavé pobožnosti, aby měly více času a síly ke své vyučovací a výchovné činnosti.*
- c) *Zachovávají ve svém domě pro jeho náboženský charakter a kvůli pořádku jakousi klauzuru, která však sestřím nebrání s dovolením představené a v doprovodu druhé sestry vycházet z domu v záležitostech povolání a z jiných řádných důvodů.*
- d) *Jejich oděv je podle požadavků komunity stejný a skromný, ale nikoli výslovný řeholní hábit, nýbrž podobný prostému šatu počestných lidí.*

s centralizovanou organizací a ústavou. Členové skládají jednoduché sliby. Z hlediska církevního práva jsou kongregace zpravidla podřízeny příslušnému diecéznímu biskupovi. Převážně jde o ženská společenství“ (překlad autorky). Pojem řeholní kongregace srov. též *Lexikon für Theologie und Kirche*, Band VI, Freiburg im Breisgau 2006, s. 247–248.

³ Hodinou nula označuje Leonard Holtz období Velké francouzské revoluce a německé sekularizace, kdy dosavadní moc církve byla drastickými metodami svržena, a zdálo se, že není šance na obnovu. Tato nečekaně rychlá obnova pak nevzešla z vysokých církevních kruhů, ale od prostého lidu, v němž bylo křesťanství tehdy stále hluboce zakofeněno. Nejnapadnějším projevem tohoto „povstávání z popela“ byla právě renesance řeholního života. Srov. Leonard HOLTZ, *Geschichte des christlichen Ordenslebens*, Zürich – Einsiedeln – Köln 1986, s. 260–262.

⁴ Antonie Lampelová spolu s několika spolupracovnicemi vedla ve Štýrském Hradci dívčí školu, všechny byly františkánskými terciářkami a žily již nějakou dobu společně jako komunita. Marie Blažena FABIKOVÁ a kol., *Stoletá cesta. Školské sestry III. regulovaného řádu sv. Františka* (dále jen *Stoletá cesta* bez udání autora), Řím – Ostrava 1992, s. 7–8.

- e) *Chudoba, kterou při své profesi slibují, znamená, že pokud žijí v komunitě, odevzdávají do její správy majetek, který snad s sebou přinesou, anebo který ještě očekávají. Komunita jej spravuje a pečuje o slušné zaopatření jednotlivých členek s vyloučením všeho přepychu. Žádná sestra se však nevzdává vlastnického práva, proto každá, která za svého života ještě něco získá darem nebo dědictvím, při svém případném vystoupení ze společenství může si vzít s sebou nezmenšený majetek, který přinesla, a pro případ smrti učinit svobodnou závěť.*
- f) *Regulované sestry si nečiní žádný nárok, týkající se časné obživy, na podporu z veřejného fondu. Vydrží se částečně z majetku svého dědictví (který dávají k dispozici ty, které snad něco přinesou), částečně ze školného a stravného vyplaceného žákyňmi a chovankami. Doufají, že při dostačujícím a obětavém způsobu života, který chtějí vést, budou schopny přijímat více žákyň do školy nebo do internátu bezplatně, jak to již dělaly po mnohá léta.*
- g) *Předměty ženských prací, jimž v současné době vyučují, jak je známo duchovním i světským autoritám, ponechají budoucí Regulované sestry ve vyučovacím plánu, ale chtějí se zároveň snažit o opravdové vzdělání a výchovu svých svěřenek.*
- h) *Co se týká učebního plánu a učebnic, zkoušek, zákonitého vzdělání a ustanovení učitelek atd., podřídí se Regulované sestry úplně nejvyšším ustanovením c. k. politické ústavy způsobem, jak jich také dbají ctihodné paní Voršilký.*
- i) *V duchovním vedení podřídí se Regulované sestry s dětinnou důvěrou a poslušností nejdůstojnějšímu knížecímu biskupskému ordinariátu a prosí zvláště Vaši knížecí Milost, aby otcovsky pečoval o náboženské potřeby, o ustanovení jejich duchovního pastýře a rovněž aby dobrotivě rozhodoval ve volbě jejich představených a vůbec řídil vše, co je potřebné a spasitelné k dobrému konstituování nového institutu.*

... *S úmyslem pokorně se podrobit rozhodnutí svého nejdůstojnějšího Pastýře a zároveň zákonům světské vrchnosti prohlašují, že jsou ochotny k prospěchu Církve a státu vyhovět všem požadavkům slučitelným s jejich povoláním...*⁵

Tento dopis vystihuje prototyp kongregace 19. století. Nešlo již o to uzavřít se před světem za brány kláštera, ale dokázat žít v neustálém spojení s Bohem ve víru každodenní činnosti. Všechny dosud běžné právní závazky řeholníků, které by tomuto způsobu života bránily (klauzura, slavné sliby, chórová modlitba apod.), byly až na výjimky zrušeny nebo upraveny. Původně samostatné konventy pod vedením opata či abatýše nahradil centrálně řízený institut diecézního nebo papežského práva, jehož činnost charakterizovalo zakládání velkého množství filiálních domů, často vázaných na konkrétní pracoviště.⁶ Nešlo přitom o nějaký kompromis mezi dosavadním přísným řádovým životem a světským stavem; ve svých nárocích a přísnosti kongregace nijak nezaostávaly za klasickými řády, osobní oběť a askeze se v nich pouze projevovaly poněkud odlišným způsobem.

I o tom zanechala jedinečné svědectví již zmíněná Antonie Lampelová: „*Náš způsob není snadno pochopitelný a těžko se uskutečňuje. Většina žadatelek sní o klášterním tichu a ústraní, obává se však přísnosti Karmelu. Domnívají se, že to bude u nás snadnější. Když však přijdou, vidí, že se dostaly z deště pod okap. Osvojit si umění být neustále ve spojení s Bohem uprostřed práce, hluku a křiku dětí, vyžaduje mnoho úsilí a ne všechny se tomu*

⁵ Dopis z 27. 9. 1841 citovaný dle: *Stoletá cesta*, s. 10–11.

⁶ Tento centralizovaný model byl ovšem známý již z raného novověku, především od jezuitů.

naučí. Ustavičné vnitřní spojení s Bohem, které neustává ani při péči o děti a při domácí práci, je sestře našeho řádu nejvýš potřebné. Ale s bolestí musím pozorovat, jak se zřídka stává, že přijímáme kandidátky, které tohoto ducha pochopí...“⁷ Navzdory stížnostem Antonie Lampelové, tehdy již Matky Františky, na nepochopení ze strany kandidátek se nejen její, ale mnoho dalších podobných společenství šířilo po Evropě a později i v zámoří obdivuhodným tempem. Objevovaly se stále nové instituty, jež bylo brzy možné počítat na desítky, později na stovky.⁸

Přestože toto obrovské množství často regionálních kongregací mělo mnoho společných rysů a některé si byly velmi podobné, zůstal každý z těchto institutů originálním jevem s vlastními specifiky. Studium podob a odlišností jednotlivých kongregací se ukázalo být nutným předpokladem hlubšího proniknutí do této problematiky. Badatele zde čeká ještě dlouhá cesta, ale již z komparace prvních tří příbuzných institutů jasně vyplynulo, že zobecňovat charakteristické znaky kongregací je možné pouze do určité míry, neboť v pojetí jednotlivých aspektů řeholního života mezi nimi mohly existovat i výrazné rozdíly. Předmětem příspěvku je analýza jednoho z těchto aspektů – otázky klauzury – u tří kongregací školských sester, které začaly v 19. století v českých zemích působit. Všechny tři vykonávaly stejnou nebo alespoň podobnou činnost (výuka na různých typech dívčích škol, práce v opatrovnách, mateřských školách a dětských domovech, postupně též charitativní činnost u seniorů a mentálně postižených), dvě z nich si byly velmi blízké příbuzné původem a spiritualitou a zakladatelé všech tří se různým způsobem dostali do vzájemného kontaktu.⁹ Představují tedy vhodný soubor pro využití komparativního přístupu.

Nejstarší z nich, Kongregace Chudých školských sester naší milé Paní, vznikla v Bavorsku roku 1833. Její zakladatelka Karolina Gerhardingerová – Matka Terezie – navázala na tradici chórových řeholnic de Notre Dame, tzv. kanovniček sv. Augustina, k nimž v dětství chodila do školy a jejichž konventy byly počátkem 19. století v Bavorsku zrušeny. S určitými změnami přejaly chudé školské sestry původní stanovy (tzv. *Velké konstituce*), vypracované v polovině 17. století zakladatelem této řehole, knězem Petrem Fourierem.¹⁰ Bavorské společenství se rychle rozšířilo po německy mluvících zemích a ještě před rokem 1850 zakotvilo v USA. Postupně se stalo jednou z největších ženských kongregací na světě, která je dodnes zastoupena na všech kontinentech a v době svého největšího rozkvětu krátce před polovinou 20. století měla přes dvanáct tisíc členek. Do českých zemí se chudé školské sestry dostaly po vyhánění z Pruska za Bismarckova kulturního boje, jejich činnost však zůstala omezena na oblast rakouského Slezska. Jedinou výjimku představoval konvent ve Slavkově u Brna (a po roce 1930 krátce opatrovna v Břestu u Hulína), který se po vzniku republiky stal mateřincem nově zřízené československé provincie. Řeholní domy na území Československa se potýkaly s finančními problémy, nedostatkem především českého dorostu a stále více i s napětím mezi oběma národnostmi. Všechny tyto důvody přispěly k tomu, že činnost tohoto společenství se v českých zemích příliš nerozvinula.

⁷ Citováno dle: *Stoletá cesta*, s. 12–13.

⁸ Srov. Max HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, I–II, Paderborn 1933–1934.

⁹ Podrobněji je o tématu pojednáno v disertační práci: Dana JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby? Školské sestry sv. Františka, chudé školské sestry Naší Paní a školské sestry de Notre Dame v českých zemích v letech 1851–1938(1950)*, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2010.

¹⁰ O jeho osobě více Marie Claire THONOVÁ, *Peter Fourier. Svátec pre všetkých*, Bratislava 1999.

Kongregace Školských sester sv. Františka byla založena ve Štýrském Hradci roku 1843 zásluhou tamějšího biskupa Romana Sebastiana Zängerleho a již zmíněné Antonie Lampelové. Původní spolek učitelek dívčí školy, žijících podle řehole františkánských terciářů, byl změněn na skutečné řeholní společenství, jehož první stručné stanovy vznikly na základě této terciářské řehole a zásad obsažených ve výše citovaném dopise. Na přelomu padesátých a šedesátých let vstoupily do štýrského společenství tři rodné sestry, dcery sedláka Václava Zahálky z východočeské Horní Sloupnice, které o více než čtvrtstoletí později, roku 1888, za poměrně složitých okolností¹¹ založily samostatnou českou větev školských františkánek ve Slatiňanech u Chrudimi. Tato kongregace se rozšířila především ve východních a středních Čechách. K jejím nejvýznamnějším přínosům na poli pedagogickém patřilo založení ženského učitelského ústavu v Chrudimi roku 1894 a dívčího gymnázia v Praze na Vinohradech roku 1905. Po vzniku Československa se školské františkánky jako jedny z prvních zaměřily na speciálně pedagogickou činnost u mentálně postižených dětí.¹²

Kongregace Školských sester de Notre Dame¹³ vznikla roku 1853 v německé vesnici Hyršov na Domažlicku zásluhou tamějšího kaplana Gabriela Schneidera, který se snažil uvést do své farnosti školské sestry, aby zde mohl otevřít dívčí školu a penzionát. Po neúspěšném vyjednávání s Matkou Františkou Lampelovou ve Štýrském Hradci se obrátil na generální představenou Terezii Gerhardingerovou do Mnichova. Po krátkodobém obsazení hyršovské školy bavorskými sestrami došlo mezi paterem Gabrielem a Matkou Terezií k nedorozumění, které skončilo návratem řeholnic do Bavorska.¹⁴ Českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík dal poté Schneiderovi souhlas k založení vlastní kongregace školských sester, do níž nejprve vstoupilo osm hyršovských děvčat. Název společenství, spiritualita a částečně i stanovy byly však převzaty z Mnichova. V roce 1854 se stal mateřincem nového institutu bývalý minoritský klášter v Horažďovicích a školské sestry, lidově nazývané notredamky, se velmi rychle rozšířily po celých Čechách a později i na Moravě. Zakládaly či přebíraly do správy česká i německá pedagogická zařízení a spolu s boromejkami se staly nejrozšířenější českou kongregací.¹⁵

***

Klauzura¹⁶ v různé podobě patřila k řeholnímu životu již od prvních staletí křesťanského starověku. Zejména v první polovině 16. století bylo patrné její určité uvolnění, neboť začala vznikat nová společenství za účelem služby bližním – voršilky, milosrdní bratři apod.

¹¹ Srov. D. JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby*, kapitola II. 1. 2.

¹² Roku 1925 založily školské františkánky ústav pro mentálně postižené ve Slatiňanech, v němž pracují bez přerušení do současnosti. Jako odborné pracovní síly je ochotné přijímali i zřizovatelé jiných ústavů, například v letech 1926–1956 vedly pomocnou školu při zemském ústavu pro slabomyslné děti v Opařanech. Srov. *Stoletá cesta*, s. 261.

¹³ Původní název byl až do roku 1968 totožný s názvem bavorského institutu: Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame. V obou společenstvích bylo užíváno jak francouzské *de Notre Dame*, tak české *naši (milé) Paní* a německé *von unserer lieben Frau*. Pro rozlišení bylo nutné udávat místo, kde se nacházel mateřinec (Horažďovice, Mnichov, resp. Vratislav a později Slavkov u Brna jako sídlo provincie).

¹⁴ Podrobněji viz D. JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby*, s. 78–91.

¹⁵ Srovnání vývoje počtu členské základny boromejek a notredamek srov. Dana JAKŠIČOVÁ, *Dílo důvěry a lásky. Působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853–1948*, rigorózní práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005, s. 51.

¹⁶ „Výraz označuje jak kanonický předpis, který dává řeholním domům pravidla pro vstup cizích osob a odchod těch, kteří zde žijí, tak místa podléhající v těchto domech zmíněnému předpisu.“ Pierro PETROSILLO, *Křesťanství do A do Z*, Kostelní Vydrůl 1998, s. 92.

Této praxi však učinil rázný konec Tridentýský koncil, který nařídil podobné „polořeholní“ komunity buď zrušit, nebo přeměnit na řády s klauzurou a slavnými sliby.¹⁷ Příslušné výnosy pak zůstaly v platnosti víceméně až do konce 19. století, kdy Lev XIII. vydal dokument týkající se ženských řeholních kongregací,¹⁸ byť určité změny byly schvalovány již předtím v souvislosti s potvrzováním nových institutů. Pro klauzuru apoštolsky činných kongregací neexistovala žádná univerzální směrnice a příklad trojích školských sester ukazuje, jak rozdílné mohlo být její pojetí. Již v počátcích obnovy řeholního života po velkém útlumu v dobách rakouského josefinismu, Velké francouzské revoluce a německé sekularizace napoleonské éry bylo téměř všem, dokonce i představitelům vysoké církevní hierarchie zřejmé, že přísná klauzura je pro charakter nových společenství nepoužitelná. Ukázalo se, že mnohem menší potíže měla při schvalování „svých“ stanov Matka Františka Lampelová ve Štýrském Hradci, jejíž pojetí klauzury bylo velmi volné,¹⁹ než Matka Terezie Gerhardingerová v Mnichově, která poněkud anachronicky lpěla na zachování přísné klauzury dle vzoru potridentských stanov Petra Fouriera.²⁰

Všechny tři kongregace si nesly odkaz zakladatelů s sebou na své pouti dějinami. Ne překvapí proto, že nejmenší problém s otázkou klauzury měly školské františkánky, které nebyly zatíženy tradicemi minulosti a nikdy si nelibovaly v příliš podrobných předpisech. Přestože původní stručné stanovy z roku 1843²¹ byly po čase rozpracovány v souladu s tehdejšími církevními zvyklostmi, jejich charakter vždy zůstal ve srovnání s notredamkami a (tím spíše) s chudými školskými sestrami mnohem obecnější a ponechával poněkud více prostoru pro rozhodnutí představené, někdy i pro osobní zodpovědnost jednotlivé sestry. Rozšířené stanovy z roku 1881 zakazovaly pouze zbytečné vycházky, návštěvy a prázdninové či zotavovací pobyty učitelek, povolovaly vycházet jen s vědomím představené a nejlépe ve dvojici, v případě potřeby byl ovšem možný i doprovod jiné než řeholní osoby a zcela výjimečně mohla jít sestra také sama. Průvodkyně byla vyžadována rovněž při návštěvě v hovorně, i zde však bylo v pravomoci představené povolit sestře, aby šla sama. Obydlí sester zůstávalo lidem zvenčí nepřístupné.²²

Odstavce o klauzuru v pozdějších stanovách české větve kongregace z roku 1934 se rovněž soustřeďovaly především na výklad klauzury jako uzavřené části řeholního domu, kam nemají přístup cizí osoby, na zákaz dlouhodobějšího pobytu sester mimo komunitu bez dovolení Apoštolského Stolce, omezení zbytečného vycházení z domu a zbytečných soukromých návštěv.²³ Nadále zůstala povinnost mít průvodkyni v hovorně (s výjimkou blízkých příbuzných), což bylo po celé období stejně platné i u ostatních dvou kongregací, výjimečná však byla možnost návštěvy domova v případě těžké nemoci nejbližších příbuzných či kvůli upravení rodinných záležitostí.²⁴ Rovněž doporučení „*vystříhat se*

¹⁷ Dokument *Circa pastorale* Pia V. z 29. 5. 1566.

¹⁸ Teprve apoštolská konstituce *Conditae a Christo* z roku 1900 oficiálně zařadila členy a členky kongregací mezi řeholní stav. Srov. *Lexikon für Theologie und Kirche*, Band VI, s. 247.

¹⁹ Viz výše citovaný úryvek z dopisu biskupu Zängerlemu.

²⁰ Vývoj stanov studovaných kongregací viz D. JAKŠIČOVÁ, *Dejiny své doby*, kapitola II. 3.

²¹ Archiv Kongregace Školských sester sv. Františka (dále AKŠS OSF) Praha-Břevnov, *Statuta sororum tertii ordinis s. Francisci in communitate degentium et Educationi puellarum inservientium vulgo Sorores scholarum vocantur Graecii in Styria* (dále jen *Stanovy 1843*), český překlad, nesign.

²² Srov. *Regel und Statuten der Schulschwestern vom dritten Orden des heiligen Franciscus im Mutterhause zu Algersdorf bei Graz und in dessen Filialen* (dále jen *Stanovy 1881*), Graz 1881, odst. 249–255.

²³ *Konstituce Kongregace Školských sester třetího regulovaného řádu sv. Františka s mateřincem v Praze v arcidiecézi pražské* (dále jen *Stanovy 1934*), Praha-Břevnov 1934, odst. 171–178.

²⁴ *Stanovy 1934*, odst. 179. Zde je třeba hledat důvod v okolnostech vzniku české kongregace, neboť sestry Zahálkové, které se později staly jejími zakladatelkami, dostaly po dlouhém vyjednávání povolení

neužitečných návštěv v soukromých domech“ a zákaz jíst tam a pít bez dovolení představené²⁵ je něco pro notredamky a chudé školské sestry v tehdejší době nemyslitelného, neboť v obou těchto společenstvích až na nutné výjimky platil všeobecný zákaz soukromých návštěv, který byl navíc často připomínán v okružních listech generální představené.²⁶ Ani vycházky a výlety s dětmi neřešily školské františkánky příliš skrupulózně, ale považovaly je za samozřejmost. Se stejnou samozřejmostí se v těžkých časech první světové války vydala sestra s chovanci koclířovského sirotčince na obchůzku po vesnicích, aby si vyžebrali něco k jídlu;²⁷ mnichovské *Stanovy 1924* naproti tomu přísně zakazovaly, aby sestry posílaly kandidátky s dětmi „po domech“, přičemž varianta, že by se na žebrotu vydaly přímo řeholnice, byla naprosto nemyslitelná.²⁸

V kongregační kronice jsou zachyceny některé konkrétní příklady, které rovněž ukazují volnější pojetí klauzury v tomto společenství. K roku 1903 je zaznamenáno: „*V listopadu jela Velebná Matka s churavou dceruškou slatiňanského mlynáře Kabeláče na jih do Arga. Sama potřebovala též odpočinku a zotavení.*“²⁹ Jako dodatek ke kronice je připojeno vyprávění sestry Stanislavy Sýčové o dobrodružné cestě do chorvatského Zadaru, kterou na příkaz generální představené vykonala roku 1909 spolu se sestrou Bernardinou Kociánovou, jež prodělala těžkou operaci a lékař jí doporučil pobyt u moře.³⁰ Podle formulace výše citovaného úryvku se zdá pravděpodobné, že primárním účelem byl doprovod nemocného dítěte, který mohli rodiče generální představené nabídnout, neboť věděli o jejím špatném zdravotním stavu. Nehovoří se zde ani o tom, že by s Matkou Hyacintou Zahálkovou jela ještě jiná sestra. Je možné, že tato skutečnost pouze nebyla zaznamenána, vzhledem k předchozím i pozdějším cestovatelským zkušenostem i dobrodružné povaze sester Zahálkových však vůbec není vyloučená ani varianta, že generální představená jela s děvčátkem sama.³¹ Stejně tak neměla větší problém poslat na dalekou cestu do Chorvatska dvě sestry, aniž měly předem zjištěnou dopravu, nocleh ve Vídni či jakékoli informace k přestupu z vlaku na loď v Rijece.³² Nepřilíš velká starostlivost Matky Hyacinty o úroveň bydlení a celková ochota jezdit všude, kde bylo třeba, se projevila také roku 1898, kdy první maturantky chrudimského pedagogia, jež tehdy ještě nemělo právo veřejnosti, jely skládat písemné maturity do Kutné Hory. Byly mezi nimi tři řeholní sestry a devatenáct žákyně a při této příležitosti

od štyrskohradeckého biskupa k návštěvě domova, byť to tehdy platné *Stanovy 1881* nedovolovaly. Jejich názor tedy mohl být poněkud odlišný. Srov. D. JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby*, kapitola II. 1. 2.

²⁵ *Stanovy 1934*, odst. 178. Například v Opařanech přijaly sestry v roce 1927 pozvání ke známým na svačinu do sousední vsi Oltyně a domů se svezly „*kočářem se Stáleckými*“. AKŠS OSF Praha-Břevnov, *Kronika filiálky Opařany*, nesign., s. 1.

²⁶ *Regel und Konstitutionen der Kongregation der Armen Schulschwestern de Notre Dame* (dále jen *Stanovy 1924*), München 1924, odst. 110c; *Stanovy kongregace Chudých Školských sester pod ochranou Matky Boží (de Notre Dame) mateřince horažďovického v diecési česko-budějovické* (dále jen *Stanovy 1930*), Horažďovice 1930, odst. 74.

²⁷ AKŠS OSF Praha-Břevnov, *Kronika filiálky Koclířov*, nesign., s. 1.

²⁸ Archiv Kongregace Chudých školských sester Naší Paní (dále AKCHŠS) Mnichov, fasc. Rundbriefe 1919–1930, dopis ze 7. 10. 1922.

²⁹ AKŠS OSF Řím, *Kronika Kongregace Školských sester sv. Františka*, I, 1888–1937, nesign., s. 78.

³⁰ Tamtéž, s. 480–485. Vyprávění bylo do kroniky připojeno kvůli zázračné pomoci svatého Josefa, který měl sestrám pomoci při cestování, a obsahuje celou řadu cenných informací o vztazích mezi sestrami, jejich každodenním životě i podrobnostech pro řeholnice té doby dost neobvyklé cesty, proto je v plném znění uvedeno v příloze.

³¹ Sestry ještě z svého pobytu ve štyrské kongregaci několikrát cestovaly (společně i jednotlivě) z Čech přes Vídeň do Štyrského Hradce či zpět. Matka Hyacinta po složení představenenského úřadu v závěru svého života podnikla víceméně na vlastní pěst cestu do USA, kde chtěla připravit půdu pro příchod sester. Během této cesty však v Pittsburgu zemřela. Srov. Maria Andrea PETZ, *Mitten unter den Menschen – Zeichen christlicher Hoffnung. Kongregation der Franziskanerinnen von der Unbefleckten Empfängnis*, II, *In Brot verwandeltes Leben*, Graz 1994, s. 51–63; AKŠS OSF Řím, *Kronika Kongregace*, I, s. 132–133.

³² Viz příloha.

„byly ubytovány v hotelu Na Staré poště a spaly na zemi na slavnících i s Velebnou Matkou, která je doprovázela“.³³

Chudé školské sestry se svým pojetím klauzury nacházely na opačném pólu. Přísná biskupská klauzura, kterou Matka Terezie s velkými obtížemi prosadila do Římem schválených stanov z roku 1865, a kterou v prvních desetiletích sestry skutečně celkem poctivě zachovávaly,³⁴ definitivně padla po vydání *Kodexu kanonického práva*, fakticky však k jejímu postupnému odstraňování docházelo již nějakou dobu předtím. Bylo totiž stále obtížnější skloubit ji se školní výukou, jež měla dostát všem aktuálním předpisům. Silná osobnost zakladatelky a důraz, s nímž v mnoha svých listech nabádala sestry k dodržování klauzury v tradičním slova smyslu, však nedovolil jejím nástupkyním odchýlit se bez výčitek svědomí od vytyčené cesty. Každé uvolnění v tomto směru je v dopisech doprovázeno poukazem, jak velmi si Matka Terezie klauzury vážila, proto sestry mají zůstat tomuto odkazu věrně alespoň „*klauzurou srdce*“, do níž se při nutných vycházkách vědomě uzavřou.

Podobně hovoří též *Stanovy 1924*, které však kromě této „*klauzury srdce*“ a odvolání se na zakladatelku obsahují velké množství nejrůznějších konkrétních příkazů a zákazů, mezi nimiž lze mimo jiné stále ještě najít požadavek spojení řeholního domu se školou a kostelem, pokud je to v dané lokalitě možné.³⁵ V prvních desetiletích platil všeobecný zákaz vycházení sester z kláštera,³⁶ a i když se nutná porušení klauzury postupem času množila, panovala ještě hluboko do dvacátého století snaha dostát prvotním předpisům, nakolik jen to bylo možné. Původně zcela zapovězenou účast sester na různých pobožnostech farnosti – např. procesí, křížové cestě, májové pobožnosti, odpoledním požehnání apod. – povolily *Stanovy 1924* jedině se souhlasem provinciální představené, pokud uznala, že je to v rámci konkrétní farnosti žádoucí. Všeobecně však platil zákaz účastnit se procesí jako vlastní korporace sester a povolen byl jedině doprovod žákyň, který dle *Stanov 1865* původně obstarávaly pouze kandidátky.³⁷ Dlouhou dobu se též zakazovalo navštěvovat hřbitovy a o hroby sester se měl starat nejlépe někdo z příznivců konventu.³⁸ Na hřbitov se velmi dlouho nesmělo ani při pohřbu sester, teprve k roku 1935 udává slavkovská kronika, že „*sestra Febronia byla první, kterou mohly podle nových určení generální kapituly doprovázet sestry na hřbitov*“.³⁹ Nejpodrobnější nařízení⁴⁰ jak se chovat a co se modlit na cestách, před návštěvou hroby apod., neustále zdůrazňovala hrozící nebezpečí a již sama o sobě musela vyvolávat ve čtenářkách úzkostlivost, přemrštěné obavy a opatrnost, což také nepochybně bylo (byť v dobré víře) záměrem.

Nejvýrazněji vysvítá paradox reality a předpisů z problematiky zdravotních vycházek sester a povinných školních výletů, jak jej zachycují okružní listy mnichovské generální

³³ AKŠS OSF Řím, *Kronika Kongregace*, I, s. 51.

³⁴ Pouze americké provincie si velmi brzy prosadily výjimku. Srov. D. JAKŠIČOVÁ, *Dcery své doby*, kapitola II. 1. 4.

³⁵ V prvních desetiletích byly do domů, kde dodržování biskupské klauzury nebylo možné (pokud vůbec dala kongregace souhlas k jejich převzetí), posílány pouze sestry juniorky nebo dokonce jenom čekatelky. AKCHŠS Slavkov u Brna, *Stanovy Kongregace Chudých školských sester Naší Paní z roku 1865* (dále jen *Stanovy 1865*), pracovní český překlad, nesign., II. díl, 5. část, odst. 2.

³⁶ Opustit řeholní dům směly sestry pouze v nebezpečí života, dále když byly někam poslané nebo přeložené na jinou filiálku, při zakládání nových domů a nakonec též představené při vizitačních cestách. Výjimku představovala pouze cesta do kostela v neděli a ve svátek, pokud nebyly bohoslužby přímo v domě. Tamtéž, odst. 11 a 3.

³⁷ *Stanovy 1924*, odst. 106.

³⁸ AKCHŠS Mnichov, fasc. Rundbriefe 1879–1918, dopis z 9. 1. 1910.

³⁹ AKCHŠS Slavkov u Brna, *Kronika kláštera slavkovského*, nesign., rok 1935. V jistém kontrastu stojí záznam z kroniky školských františkánek z roku 1897, kdy čtyřiařetiletou sestru Karolinu Valachovou, která zemřela na ozdravném pobytu doma u rodičů v Rájci u Kostelce nad Orlicí, „*doprovodily ke hrobu Velebná Matka s několika sestrami a žákyňmi chrudimského pedagogia*“.
⁴⁰ AKŠS OSF Řím, *Kronika Kongregace*, I, s. 46.

⁴⁰ Kapitola o klauzūře má ve *Stanovách 1924* dvacet stránek formátu A6.

představené. Mezi závěry generální kapituly roku 1909 se mimo jiné⁴¹ objevuje konstatování neúměrně velké úmrtnosti sester v produktivním věku, jejíž důvod je spatřován jednak v celkové slabosti mladší generace („*eine Art Schwächung der Generation*“), ale též v nezdravém životním stylu. Představené jsou důrazně varovány, aby nedovolovaly sestřám žádné svévolné posty a noční bdění, a také aby strava byla „*nejen dostačující, ale též chutně připravená*“. Důležité však je, že po dlouhých desetiletích byl konečně uznán nedostatek pohybu a čerstvého vzduchu jako závažná skutečnost: „*Ein Grund des frühzeitigen Kraftverlustes ist unstreitig der Mangel an ergiebiger Bewegung in freier Luft. Die 4–5stündige Schularbeit in einem Raume, der durch die Ausatmung von 70–80 und noch mehr Kindern infiziert ist, wie das bei gar vielen Schwestern zutrifft, macht das unbedingt notwendig, dass der Erkrankungsgefahr vorgebeugt werde. Das beste und wirksamste Mittel hiefür ist lebhaft Bewegung in der frischen Luft. Die Schwestern, so will es das Generalkapitel, welche geräumiger Gärten sich erfreuen, sollen dieselben tunlichst benützen, nicht dadurch, dass sie sich an etwaigen Ruheplätzchen niederlassen, sondern sich lebhaft ergehen – nicht nur im Sommer sondern auch im Winter. Bezüglich solcher Filialen, deren Räume zu einer kräftigen Bewegung im Freien keine Gelegenheit bieten (und solche sind gar viele), billigt und wünscht das Generalkapitel, es möge die Mutter Generaloberin für anderweitige Gelegenheit zur Erholung Anstalten treffen durch Ausgänge in benachbarte Filialen oder Wallfahrtskirchlein oder auf sonstige Weise, und hiefür Vorschriften geben, wodurch hiebei die klösterliche Disziplin bewahrt bleib.*“⁴²

Z celé řady následujících dopisů je zřejmé, že toto nařízení vyvolalo mezi sestrami, léta drženými za zdi klauzury, senzaci. Zcela dle pořekadla „*podej prst a chytne celou ruku*“ se s odvoláním na závěry generální kapituly vyrojilo takové množství vycházek s nejrůznějšími cíli, že jednou z největších starostí generální představené po následující dvě desetiletí se stalo uvádění citovaného usnesení na pravou míru a snaha o navrácení pořádku v této věci. Již po uplynutí první letní sezóny byl v září 1910 rozeslán okružník, který reagoval na chybný výklad a zneužívání vydaného povolení a nepřímou tak vypočítal, co všechno řeholnice (nejen) v létě 1910 provozovaly: zakazovaly se celodenní pochody, jízdy železnicí nebo lodí, návštěvy blízkých kulturních památek a jiné výlety společně s civilními osobami, návštěvy hostince či oběd v cizím domě, předem nepovolená účast na okresních konferencích učitelů, přednáškách, hudebních a divadelních vystoupeních, tím spíše cesta na ně v doprovodu osoby mužského pohlaví, vycházky do okolí podle libosti, nepovolená návštěva sousedních filiálek, nechození do kostela společně, ale jednotlivě či po skupinkách, míchání se mezi lidmi, prodlužování si cesty do kostela a zastavování se na ulici, při přeložení na jinou filiálku využívání cesty k zastavení se u příbuzných nebo v jiném řeholním domě, podobně též v případě vzdálenějších cest k lékaři. Běžně se nepovolovaly ani návštěvy

⁴¹ Právě na této kapitule došlo k potvrzení různých uvolnění v otázce klauzury, např. účast na školních mších a procesích jako doprovod dětí apod.

⁴² AKCHŠS Mnichov, fasc. Rundbriefe 1879–1918, dopis z 9. 1. 1910. „Jedním z důvodů brzké ztráty sil je bezesporu nedostatek potřebného pohybu na zdravém vzduchu. Čtyř až pětihodinová výuka v místnosti, která je infikována vydýcháním 70–80 i více dětmi, tak jak je tomu u mnoha sester, jej činí bezpodmínečně nutným, aby se předešlo nebezpečí onemocnění. Nejlepší a neúčinnější prostředek je zde cílý pohyb na čerstvém vzduchu. Generální kapitula chce, aby sestry, jež mají k dispozici prostornou zahradu, ji činně využívaly, a to ne pouze tím, že si sednou na nějaké tiché místo, nýbrž aby se čile pohybovaly, nejen v létě, ale i v zimě. Co se týče filiálek, jejichž prostory důkladnější pohyb venku neumožňují (a takových je opravdu mnoho), generální kapitula povoluje a přeje si, aby Matka generální představená umožnila jinou příležitost k zotavení povolením vycházek do sousedních filiálek, poutních kostelů či jinak a aby k tomu vydala potřebné předpisy, díky nimž zůstane zachována klášterní disciplína“ (překlad autorky).

hospitalizovaných sester s poukazem, že nutné návštěvy zařídí mateřinec. Zakazovalo se též vícedenní ubytování příbuzných, především mužů, jejich pobyt v kruhu sester, vedení malých synovců a neteří do ložnic sester apod.

Výčet je uzavřen slovy: „*So weit sind wir gekommen und in kurzer Zeit werden wir noch viel weiter von Recht und Pflicht abgekommen sein, wenn nicht jede Schwester es als ihre heilige Pflicht erachtet, am guten Ordensgeiste, der die Zurückgezogenheit von der Welt verlangt, festzuhalten.*“⁴³ Pro zajištění pořádku byl do každého domu rozeslán dotazník, v němž měly sestry zodpovědět následující otázky: 1. Kde navštěvují sestry bohoslužby? 2. Jaká místa v blízkém okolí si vyhlédly za cíle procházek jako náhradu za chybějící nebo nedostačující zahradu (uvést název jednoho až dvou míst, vzdálenost a to, zda je trasa hodně frekventovaná)? 3. Jaké školní výlety si pro školní rok 1910/1911 vyhlédly k tomu povolané učitelky (název místa, vzdálenost, návaznost na učební látku)?⁴⁴ V podobném duchu se nesla celá řada dalších okružníků z časů první světové války a dvacátých let.⁴⁵

Sestry notredamky se v pojetí klauzury nacházely někde uprostřed mezi oběma popisovanými instituty. V jejich stanovách a okružních listech lze najít mnohé shody s mnichovskými školskými sestrami, jejichž předloha a společný zdroj ve Fourierových *Velkých konstitucích* jsou patrné, zároveň však chyběl požadavek přísné klauzury, o níž tato kongregace nikdy neusilovala. Okružníky stále dokola zakazovaly návštěvy v soukromých domech a na jiných filiálkách, navštěvování příbuzných⁴⁶ a zpočátku též výlety s dětmi, které byly povoleny, či spíše zlegalizovány až pod tlakem vnějších okolností na generální kapitule 1910. Nejvyšší představené opakovaně nabádaly sestry, aby si zamílovaly „*klášterní odloučenost*“, nejednaly samy s cizími osobami, zvláště s muži, nevyhledávaly příležitost ke zbytečným vycházkám apod.⁴⁷

Jedním z oficiálně povolených pobytů mimo řeholní dům bylo v této kongregaci léčení v lázních, ale jen v případech, „*když je to dle výroku zkušeného lékaře opravdu nutné*“.⁴⁸ Sestry zde směly strávit tři, maximálně čtyři týdny. O tom, že této možnosti bylo hojně využíváno, svědčí kromě záznamů v kronice škol U sv. Josefa v Českých Budějovicích,⁴⁹ kde z tohoto důvodu často chyběla některá z učitelek, i poznámka v zápisu z generální kapituly: „*Tu bylo podotknuto, proč právě naše sestry tak často jezdí do lázní.*“⁵⁰ Těžko posoudit,

⁴³ AKCHŠS Mnichov, fasc. Rundbriefe 1879–1918, dopis z 10. 9. 1910. „Tak daleko jsme došly a zakrátko ustoupíme ještě mnohem dál od práva a povinnosti, pokud nebude každá sestra pokládat za svou svatou povinnost držet se dobrého řeholního ducha, který vyžaduje odloučenost od světa“ (překlad autorky).

⁴⁴ Tamtéž, Příloha dopisu z 10. 9. 1910. Seznam školních výletů se do mateřince (alespoň v bavorské provincii) zasílal pravidelně každý školní rok a sestry se musely omezit jen na ty nejnütnější, aby splnily povinné osnovy.

⁴⁵ Tamtéž, dopisy z 23. 2. 1911, 1. 5. 1911, 17. 3. 1914, 12. 4. 1915, 25. 3. 1916, 24. 9. 1916, 1. 5. 1918; fasc. Rundbriefe 1919–1933, dopisy z 14. 9. 1921, 30. 5. 1922, 10. 8. 1922, 7. 10. 1922, 9. 5. 1927, 10. 3. 1928 (a další). Z témat těchto dopisů stačí uvést jen některá, neboť se stále opakují: exercicie neslouží k setkávání se sestrami a příbuznými, chování ve vlaku a na nádraží (nejist, hlasitě se nesmát, nekonverzovat s cizími lidmi apod.), dodržování disciplíny i za válečných dob atd.

⁴⁶ Jeden z bodů projednávaných na generální kapitule 1910: „*Proč vyhledávají sestry ke konání sv. exercicií často ony domy, kde se mohou sejít se svými příbuznými? – Jeví taktó, že jsou jim příbuzní milejší a přednější, než péče o vlastní duševní prospěch. Sestry nemají o to nikdy prositi, byť jim i rodiče cestu zaplatili.*“ Archiv Kongregace Školských sester de Notre Dame (dále AKŠS) Hradec Králové, *Pamětní kniha*, III, nesign., s. 100.

⁴⁷ AKŠS České Budějovice, fasc. Okružníky, I, nesign., dopisy z 22. 12. 1885, 22. 12. 1886, 21. 12. 1893, 16. 12. 1895, 13. 12. 1900, 8. 7. 1908, 11. 6. 1909; fasc. Okružníky, II, dopisy ze 4. 7. 1913, 15. 12. 1917, 15. 12. 1921, 10. 12. 1930, 11. 12. 1940, 10. 12. 1942.

⁴⁸ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha*, III, s. 100. Rovněž pobytu v nemocnici nebylo žádnou ze tří kongregací bráněno.

⁴⁹ SOKa České Budějovice, Česká dívčí škola U sv. Josefa, sign. B 99, i. č. 4, *Kronika obecné a měšťanské školy*, 1871–1904; 1925–1949.

⁵⁰ AKŠS Hradec Králové, *Pamětní kniha*, III, s. 100.

zda byl pobyt vždy nutný; je pravda, že řada sester měla slabé zdraví a nemálo jich umíralo v mladém věku, pravděpodobně se však vyskytly i případy, kdy některé řeholnice spatřovaly v pobytu v lázních vítanou změnu a vysazení z každodenní rutiny a snažily se dovolení získat. Nebývalé uvolnění, kterého bylo následně hojně využíváno (či zneužíváno), představovala možnost chodit v době všeobecného nedostatku za první světové války a těsně po ní k příbuzným na venkov pro potraviny. Velmi brzy však několik dopisů napomenulo ty, které si výše uvedené dovolení braly za záminku návštěv domova, až konečně na konci roku 1921 byl vydán definitivní zákaz této praxe.⁵¹

Nastíněná situace v otázce klauzury ve třech novodobých kongregacích ukazuje, že navzdory určité snaze o unifikaci, která je patrná z podobnosti těch verzí stanov různých společenství, které prošly římským schválením, zůstal každému institutu u některých aspektů řeholního života poměrně značný prostor pro jejich specifické pojetí. Vzhledem k charakteru apoštolsky činných kongregací muselo dojít k opuštění původního modelu přísné klauzury a s výjimkou několika málo všeobecných předpisů⁵² zůstalo na jednotlivých společenstvích, jak svou uzavřenost od světa pojmu. Zde pak sehrály značnou roli tradice a autority, k nimž každá z kongregací vzhlížela. Příklad školských františkánek a chudých školských sester hovoří ve prospěch tvrzení, že nově založené instituty bez vazeb do minulosti, respektive s vazbami do minulosti velmi dávné,⁵³ byly v této záležitosti přizpůsobivější a méně skrupulózní než ty, které vznikly sice také nově, ale vracely se k zakladatelským osobnostem a normativním dokumentům období baroka. Vzorek tří společenství je nicméně příliš malý na to, aby bylo možné toto tvrzení pokládat za konečný závěr. Současné bádání o ženských řeholních kongregacích však vzhledem ke stavu zpracování problematiky zatím jiné než předběžné závěry vyslovovat nemůže, neboť ke komplexnímu pojednání o tomto tématu povede ještě dlouhá cesta přes podrobné studium pramenů k jednotlivým společenstvím.

⁵¹ AKŠS České Budějovice, fasc. Okružníky, II, dopis z 15. 12. 1921. Návštěvy domova byly dlouho v řeholních institutech zakazovány a tento zákaz se čím dál víc stával terčem ostré kritiky, neboť doslovně vykládaný biblický citát o opuštění otce a matky pro Krista (Mt 19,29) přestával být postupně přijatelný pro měnící se mentalitu společnosti. Dosavadní přísnou praxi však uvolnil teprve II. vatikánský koncil.

⁵² „*Také v domech řeholních kongregací, ať papežského, ať diecézního práva, budiž zachovávána klauzura, do níž se nesmí připustit žádná osoba druhého pohlaví, leč ti, o nichž se zmiňují kán. 598, § 2 a kán. 600, a jiní, o nichž představení z pádných a rozumných důvodů uznají, že mohou být připuštěni.*“ *Kodex kanonického práva z roku 1917. Pracovní text komise pro překlad Kodexu při Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Praze, pobožce v Olomouci*, díl 1, kán. 604, § 1.

⁵³ Vazby na původní řehole (zde františkánskou), které jsou stručné, vystihují podstatu a s určitými úpravami zůstávají použitelné pro každou epochu.

Příloha

Popis cesty sester Stanislavy Sýčové a Bernardiny Kociánové do Chorvatska v srpnu 1909

(Archiv Kongregace Školských sester sv. Františka Řím, *Kronika Kongregace Školských sester sv. Františka*, I, nesign., s. 480–485.)

Ctihodná vikářka Stanislava Sýčová vypravuje:

Bylo to na začátku prázdnin v chrudimském pedagogiu 1909, když jsem byla volána do kanceláře k Velebné Matce Hyacintě; přijela z mateřince ve Slatiňanech. Velebná Matka se na mne mlčky zpytavě dívala, nedobře jsem prý tehdy vyhlížela, a pak mi dala rychlý rozkaz, abych si připravila jedno prádlo na převléknutí, že pojedou s ní do Slatiňan. Pospíšila jsem, srovnala rychle rozdělanou práci v knihovně a už jsem čekala připravena na cestu u dveří kanceláře. A jely jsme. Po příjezdu do Slatiňan naznačila mi Velebná Matička, tak jsme jí říkaly, celu, kde budu obývat a dalších rozkazů se mi nedostalo. Druhý den po snídani volala mne do svého pokoje a dostalo se mi chladného, lakonického rozkazu: „Jděte k vlaku naproti jedné ctihodné sestře, která má v 11 hodin přijeti.“ Rozkaz mi byl dán přísně, ale postřehla jsem, že pohrával kolem úst Velebné Matky utajovaný šelmovský úsměv. Ač jsem měla na rtech zvědavou otázku, která ct. sestra je očekávaná, neprojevila jsem ji, jednak z důvodu sebezáporu, při opaku by byla jistě výtká, neboť Velebná Matka dbala přísně, abychom užily příležitosti k těmto drobným vnitřním úkonům, ale ještě více, abych nepokazila dobré Velebné Matce nějaké zamýšlené veselé překvapení, které bývalo její libůstkou. Šla jsem tedy na nádraží a při příjezdu vlaku jsem pátrala, která milá spolusestra přijela. Jak milé překvapení! Ejhle, s. Bernardina, která rovněž překvapeně dívala se na mne. Nikdo totiž v Chrudimi nevěděl, kam jsem najednou zmizela, a cth. představená Jakoba Zahálková na otázky všech krčila jen tajemně rameny, tak mi po vzájemném uvitání sdělovala. Obě jsme se srdečně zasmály a vesele spěchaly domů. Ve fortně nás již očekávala dobrá Velebná Matička s veselým smíchem a se slovy: „To jsem vás, Stanislavo, napálila, vidíte, to se mi podařilo!“ Samo sebou byla z toho při odpolední rekreaci všeobecná veselost. Obě jsme pak byly poslány na procházku do lesa, samo sebou byla nám určena doba, kdy se máme vrátit. Co bude dál, obě jsme asi myslely, ač si myšlenky takové nevyměnily. To není starost řeholnice, ale představených, zaháněla jsem zvědavě v myslí pátrání. Po návratu z lesa zavedla nás Velebná Matka do hostinského pokoje a tam mi podala knihu „Exercicie sv. Ignáce“. Strídavě jsem se dívala na knihu a pak na usmívající se Velebnou Matku, která po chvíli mlčení nám řekla: „Uděláte si soukromě exercicie, vy, Stanislavo, rozvrhněte rozjímání tak, jak bývá na exerciciích, a čtete, sestra Bernardina bude poslouchat. Do tohoto pokoje nikdo nepřijde, zachovejte si mlčení, jídlo se Vám sem donese. Poprosily jsme si o požehnání, odprosily a plných 8 dní jsme strávily v samotě. – Pán dal svou milost a Duch svatý světlo a jiné dary – byly to krásné dni. Po ukončení jsme odjely obě do Chrudimě, kde nás radostně uvítala mateřská náruč milované naší ctih. představené M. Jakoby. A zase tajuplné mlčení, jen mi bylo připomenuto, abych si pospíšila s urovnáním knihovny.

Po několika dnech bylo nám konečně sděleno, že pojedeme k moři, a to do Zadaru v Dalmácii, kde byl můj bratr ubytován jako štábní lékař ve čtvrti „Arbanan“, ve vile asi 15 m od moře. Tam jsme měly jeti se s. Bernardinou, která byla po velmi těžké operaci a byl jí doporučen pobyt u moře. Velebná Matka znala mého bratra a jeho rodinu i byt, bylat u něho

asi tři dny, když konala cestu na jih a pak do Benátek a Padovy se s. Xaverii. Měly jsme jet hned druhý den ráno. Velebná Matka mi označila v jízdním řádě, jak pojedeme. První noc jsme měly hledat útulek ve Vídni ve Fassangasse u ctih. sester Mariánek. Nic nebylo zamluveno, to měla být moje starost vyprosit si nocleh a jet pak zase dále. Můj bratr věděl sice, že tam přijedeme, ale nevěděl, kdy. Byla to velmi těžká zkouška poslušnosti, s velmi churavou sestřičkou cestovat, neznalost řečí, míst atd. – a to tak daleko. Neodvážila jsem si činit námitek, ale dušička byla ve mně malá, úzkost svírala celé moje nitro – ráno však s požehnáním Velebné Matky jsme pod ochranou Boží odjely. Myslím, že moje modlitba za pomoc Boží a ochranu vzhledem k nemocné sestřičce Bernardině byly opravdové výkřiky stísněné duše, ale nedala jsem znát po cestě tento duševní stav – byly jsme obě veselé. Jely jsme do Vídne osobním vlakem, rychlík byl drahý pro chudé františkánky; přijely jsme do Vídne k večeru, byl horký srpnový den. Ve Vídni jsem byla jednou předtím se cth. představenou Jakobou, ale to jsme bydlely v klášteře Sacre Coeur na Rennwegu. Prostudovala jsem si doma ještě večer trochu plánek Vídne – a tak aniž bychom se koho ptaly, našly jsme hned klášter Mariánských sester. Jistě Pán nás vedl, odměňoval poslušnost. K mé veliké radosti přišla do hovorny, kam jsme byly uvedeny, ctihodná sestra, která uměla česky. Poprosily jsme o nocleh, vyřídily poručení a ukázaly visitku kongregace a byly jsme neobyčejně laskavě přijaty, zavedeny do útulného pokoje, kde byla připravena dobrá večeře. A hned byly tu otázky, kam jedeme atd. Sděbila jsem vše, jak máme nařizováno jeti, ale dobrá cth. představená, když viděla nemocnou sestru Bernardinu, hned řekla, že musíme jeti místo osobním vlakem rychlíkem, že si bere tuto změnu v cestování na své zodpovídání – že to do Slatiňan napíše. Ráno nás opatřily na cestu dobrými jídly, a provázeny cth. sestrou, kráčely jsme na nádraží, kde nám cth. sestra koupila lístky na rychlík do Rijeky, a jely jsme. Byla středa – den sv. Josefa. Hned večer jsem prosila tohoto světce za ochranu na další cestě a celou cestu jsem ho vzývala úpěnlivě o pomoc, až dojedeme do Rijeky, kde jsem minila hledat nějaký klášter k přenocování.

Z Vídne jsem poslala ještě bratrovi telegram do Zadaru, že večer budeme v Rijece; když jsme se blížily k Rijece, bylo mi nevýslovně úzko, ale zároveň mne utěšovala důvěra v pomoc sv. Josefa. s. Bernardina byla velice unavena, nebylo jí dobře. Konečně jsme byly v Rijece v II hodin večer. Srdce mi bušilo, když jsme vystupovaly z vlaku a postavily svá zavazadla. Měla jsem jen jednu myšlenku: „Svatý Josefe, ujmi se nás a zaveď nás do nějakého kláštera na noc!“ V tom jsem spatřila kráčet k nám staršího, úctyhodného pána, který nás vybízel, abychom s ním rychle šly. Ač jsem měla k němu důvěru, přece jsem se z opatrnosti tázala, zda-li mu někdo sdělil o mém příjezdu. Hned říkal: „Ano, ano, ze Zadaru, rychle, brzo jede loď.“ Byla jsem přesvědčena, že bratr dostal můj telegram z Vídne a žádal hned někoho známého o tuto službu, a tak beze strachu jsem svěřila tomuto úctyhodnému muži v noci další osud nás obou. Dobrý muž pokynul chlapci asi 12–14letému, který čekal na peróně s malým ručním vozíkem, a poručil mu, aby naložil naše zavazadla; opustily jsme hned nádraží a jakousi alejí provázal nás jako Strážný anděl – chlapec před námi s vozíkem – až na molo, kde kotvila loď, která se právě chystala k odplutí. Chlapec sundal zavazadla, zanesl je do kabiny II. třídy, milý pán nás uvedl ke kapitánovi, jenž nám vydal lístky, dovedl ještě hned do kabiny, vlídně nám pokynul a odešel. Asi za 10 minut opustila loď přístav v Rijece a byly jsme na širém moři zcela klidné a spokojené, jak šťastně jsme to, čeho jsme se nejmíc bály, překonaly. Byla horká srpnová noc. Sestra Bernardina trochu spala, já nemohla. Loď se trochu kolébala, jely jsme Quarnerem, svítalo, a já plna starostí

a očekávání, jak bude v Zadaru. Konečně se blížila sedmá hodina, loď se blížila k Zadaru, zakotvila a k veliké radosti nás obou čekal v přístavu můj dobrý bratr. Radostné uvítání, gondolka s milým Tony, který nás pak denně vozil do mořských koupelí, kde laskavostí ctih. sester sv. Vincence, které bratr léčil, užívaly jsme jejich krytého koupaliště, dopravila nás přes záliv až k domu, kde bratr bydlil. Bratr musil za povinností. Švagrová s dětmi nás srdečně vítala, posnídaly jsme, umyly jsme se a šly spat.

V poledne při společném obědě jsme se teprve dozvěděly, jakou starost způsobil mému bratrovi telegram, který teprve večer, když se vrátil ze služební cesty, četl. Ten den měla odjeti z Rijeky jen jedna loď, a to před půlnocí, druhý a třetí den žádná. Pochyboval, že stihneme v noci v neznámém místě tuto loď. Když jsem se pak udiveně ptala: „A ty jsi nikomu do Rijeky nesdělil, že přijedeme, aby nás doprovodil k lodi?“ dostala jsem zápornou odpověď. A teď žasl bratr, švagrová, žasli jsme všichni, kdo to byl. Řekla jsem pak, jak jsme se modlily k svatému Josefu, a jednomyslně jsme byli přesvědčeni, že jen sv. Josef sám to mohl být, jmenovitě když bratr s podivem vykládal, jak v Rijece si počínají vždy vyděračně a jak si musí každý dávat pozor na věci, aby se neztratily. Jsem a byly jsme obě se s. Bernardinou přesvědčeny, že sv. Josef nás čekal, doprovodil k lodi, a vroucně jsme mu děkovaly. I bratr byl toho mínění, že tu byla zvláštní pomoc a ochrana nebes...

DANA JAKŠIČOVÁ

Hinter Kloostergittern? Zum Begriff der Klausur in den Frauenkongregationen des 19. Jahrhunderts

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel behandelt ein partikulares Thema der breiteren Problematik der weiblichen religiösen Kongregationen – die Frage der Klausurauffassung. Dieser bisher unterlassene Bereich der (nicht nur böhmischen) modernen Kirchengeschichte harrt berechtigterweise noch der Bearbeitung, denn Archive einzelner religiösen Gemeinschaften bieten eine große Menge von fast unbekanntem, inhaltsreichen Quellen und die Anwendung verschiedener historischer Methoden ist möglich. Im Vergleich zu der fortgeschrittenen Forschung des Ordenslebens der frühen Neuzeit stehen die Kongregationen am Rande des Interesses der tschechischen Historiker, was u. a. auch mit dem allgemein schwachen Interesse für die Kirchengeschichte des 19. Jahrhunderts zusammenhängt. Die Kongregation des 19. Jahrhunderts ist als ein qualitativ neues Phänomen aufzufassen, das nur im Kontext der damaligen sozial-politischen Verhältnisse zu verstehen ist. Zur Entstehung einer riesigen Menge der unterschiedlichsten, meistens regionalen neuen Gemeinschaften, die sich oft sehr ähnlich waren und gemeinsame Wurzeln hatten, hat die Mitwirkung geistlicher Impulse einerseits und dringender Bedürfnisse der Gesellschaft andererseits geführt. Die allgemeinen Züge dieser Ordensgemeinschaften sind leicht aufzuzählen, aber Ähnlichkeiten, Unterschiede und Spezifika der einzelnen Kongregationen kann man nur nach einer bestimmten Untersuchung feststellen. Das Beispiel der Klausurfrage bei drei ähnlichen Schulschwesterengemeinschaften, die in den böhmischen Ländern gewirkt haben, zeigt, welche Rolle die Tradition sowie die Eigenschaften und Natur der Gründer in der späteren Entwicklung der Kongregationen gespielt haben und wie relativ die allgemeine Behauptung über einen Zug (hier konkret die freiere Auffassung der Klausur) moderner Kongregationen sein kann.

Deutsche Übersetzung Autorin